

Med foreldre bak murene

Artikkelen er tidligere publisert i Fontene og gjengis med tillatelse fra forfatteren og Fontene

Noe skjer, men hva? Pappa er «i utlandet», men hvorfor er det norske frimerker på brevene han sender? Hvorfor er mamma så lei seg og hvorfor hvisker hun i telefonen?

Årlig opplever mellom 6000 og 9000 barn at mor eller far fengsles (FFP: 2009). Fengsling av et familiemedlem er skambelagt og ofte et tabutema også innad i familien. Fengsling av en forelder får ofte store konsekvenser for barnet, både følelsesmessig og ved endringer i hverdagen. En fersk internasjonal forskningsoversikt viser at barn som har opplevd å ha foreldre i fengsel har en høyere risiko for å få psykiske og sosiale problemer enn andre barn (Murray m.fl.: 2009). Det er viktig å være oppmerksom på denne gruppa barn og ha kunnskap om de utfordringer de kan møte.

Gjennom mitt arbeid som rådgiver i Foreningen for Fangers Pårørende (FFP) har jeg hatt samtaler med flere hundre foreldre, de fleste på utsida, men også en del på innsida av muren. Jeg har også snakket med mange barn av innsatte, gjennom familiesamtaler, barnegruppe og aktiviteter i regi av FFP. Noen familier har jeg fulgt gjennom flere år. På bakgrunn av mine erfaringer gjennom seks år i FFP, vil jeg her ta for meg konsekvenser fengsling kan ha for familien og utfordringer barn med foreldre i fengsel kan oppleve. Jeg vil komme med innspill til hvordan sosialarbeidere, lærere og andre som møter familiene, kan gi barnet og familien støtte til å mestre en vanskelig livssituasjon. Familiene opplever ofte sammensatte belastninger og kan ha behov for psykososial, praktisk og økonomisk støtte. Det kan også ha stor betydning at fagpersoner utenfra støtter familien i deres møte med kriminalomsorgen og bidrar til å synliggjøre barnets behov overfor fengselet.

Hvert enkelt barn og hver enkelt situasjon er ulik. For noen familier kommer fengslingen som et sjokk, andre er mer forberedt. I noen tilfeller kan fengslingen være en lettelse, for eksempel hvis den fengslede har utsatt familiemedlemmer for vold. Barnets opplevelse av situasjonen vil avhenge av ulike faktorer, som hvor nær relasjon barnet har til sin fengslede forelder, type lovbrudd, barnets modenhet, graden av åpenhet omkring fengslingen, reaksjoner i nærmiljøet og barnets omsorgssituasjon.

Når pappa «jobber i utlandet»

Noen problemstillinger går ofte igjen i samtaler med foreldre: Bør vi fortelle barnet om fengslingen? Hvordan skal vi i så fall si det? Mange er bekymret for hvordan barnet vil takle å få vite sannheten.

Foreldre kan ha gode grunner for ikke å ville fortelle barnet om fengslingen. De kan være redde for at barnet skal bli skremt eller føle seg sviktet. Mange frykter at barnet kan bli mobbet eller holdt utenfor.

Noen barn får alternative forklaringer på fraværet, som at forelderen har reist til utlandet eller jobber i Nordsjøen. Barn skjønner ofte at noe ikke stemmer, og dette kan skape utrygghet og uro. Barn kan reagere med sinne og føle seg lurert og sviktet av foreldrene når de senere får vite sannheten. Hemmelighold av fengslingen fører ofte til at barn ikke får opprettholdt kontakten med den fengslede forelderen. Små barn som får være med i fengselet, får av og til vite at de besøker pappa «på skolen» eller «på jobb». Etter hvert skjønner de gjerne at dette ikke er en helt vanlig skole eller jobb. Når foreldre unnlater å fortelle om fengslingen, gir de et signal om at «dette er noe vi ikke snakker om». Mange barn finner ut om fengslingen på egenhånd, men av lojalitet lar de kanskje være å nevne noe om det til foreldrene. Hvis fengslingen er tabubelagt, blir barna ofte gående alene med sine bekymringer og spørsmål, og de mister muligheten for å få trøst.

Hva bør barn få vite om fengslingen?

I FFP råder vi foreldre til at det de sier til barna bør være sant. Dette er i tråd med den rådende holdning blant fagfolk i det europeiske nettverket for barn med fengslede foreldre, Eurochips (www.eurochips.org). Barnet må ikke nødvendigvis bli fortalt alle detaljer, men det må få nok informasjon og rom for å spørre. Hvis barnet ikke får tilstrekkelig informasjon, vil det skape seg forestillinger som kan være langt verre enn virkeligheten. En kvinne forteller at hun som barn fikk vite at faren var kommet i fengsel fordi han hadde gjort noe forferdelig. Noe nærmere forklaring fikk hun ikke før mange år senere. «Jeg ble utrolig lettet! Han hadde ikke drept en hel by. «Bare» ett menneske», forteller kvinnen (Voksne for Barn, 2005:12).

Noen foreldre forsøker å tone ned alvoret i lovbruddet for å skåne barnet. Dette kan virke mot sin hensikt. I et tilfelle der en far var dømt for økonomisk underslag, ble barnet forklart at pappa satt inne for å ha gjort en regnefeil. For et barn er det naturligvis både uforståelig og skremmende å få vite at man kan straffes

for regnefeil. Hvis fengsling kan skje så vilkårlig, kan vel mamma også plutselig bli borte? Det er lettere å forstå og godta at foreldre sitter i fengsel fordi de faktisk har gjort noe ulovlig.

Skyld og skam – åpenhet og støtte

Barn, særlig yngre, kan tenke at de selv er skyld i forelderens fravær og kan lure på om forelderens ikke er glad i dem mer. Barn kan også ha skyldfølelse for å ha bidratt til at forelderens gjorde noe ulovlig: «*Fordi jeg byttet besøkshelg, ble pappa lei seg og gjorde det han gjorde.*» Barn kan trenge å få satt ord på tankene sine og bli forklart at voksne er ansvarlige for egne handlinger og at lovbruddet ikke har noe med barnet å gjøre. Det kan være godt for barnet å få høre dette fra den fengslede forelderens selv. Erfaringen fra FFP er at barn som er trygge på at de ikke er skyld i lovbruddet og fengslingen, synes det er lettere å være åpne om fengslingen. Barn må få hjelp til å skille mellom handling og person. De kan fortsatt være glad i sin forelder, men trenger ikke forsvare forelderens handling.

Barn har selv rett til å velge hvem de vil snakke med om fengslingen, men er ofte påvirket av foreldrenes ønsker. FFP mener det er viktig at barn ikke pålegges å holde fengslingen skjult. Det kan være en stor belastning, og for små barn nesten umulig, å holde tilbake informasjon om noe så vesentlig som at en forelder er i fengsel. Lærere og andre viktige voksne rundt barnet bør kjenne til fengslingen, slik at de kan støtte barnet og følge med litt ekstra.

Barn med fengslede foreldre vil selvsagt kunne oppleve å bli stilt vanskelige spørsmål og få sårende kommentarer. Dette er det vanskelig å skåne dem mot, men barn kan lære seg mestringsstrategier for å takle disse utfordringene. Ved å snakke om hvilke reaksjoner og spørsmål andre kan ha og diskutere hvordan barnet kan møte reaksjonene, står barnet bedre rustet til å møte utfordringene. Det kan være lurt at barnet over på hva det kan si om det får spørsmål eller kommentarer. Et barn som er forberedt vil lettere kunne håndtere situasjonen, og vil kunne være mindre utsatt for mobbing.

FFP erfarer at mange familier opplever det som positivt når de velger å være åpne om fengslingen i nærmiljøet. De opplever at folk er mindre fordømmende og mer støttende enn de forventet. Når fengslingen ikke er tabu, slipper barnet å bruke energi på å holde det skjult. Ei mor fortalte at hennes datter på seks år hadde sagt foran klassen sin: «*Faren min sitter i fengsel fordi han har gjort noe galt, men han er en snill pappa.*» Mor hadde snakket med lærerne på forhånd, og jenta

hadde selv valgt at hun ville fortelle. Hun opplevde å få støtte og trøst fra de andre i klassen. Dette er et solskinnseksempel. Hvor lett det er å være åpen avhenger av ulike faktorer, som klassemiljø, hvilken posisjon familien har i nærmiljøet og barnets egen trygghet.

Fengselet - en fremmed verden

Barn og ungdoms bilder av fengsel er ofte hentet fra tegneserier og filmer. Ei jente med far i fengsel fingerheklet svart-hvite armbånd til pappa for at de skulle passe til fangedrakta. En 13-åring jeg snakket med lurte på om faren ble stilt opp på geledd og brølt til av fangevokterne – slik han hadde sett i TV-serien *Prison Break*. Mette Schevik har i en masteroppgave intervjuet barn med foreldre i fengsel. Hun fikk også bekreftet at barn ofte bekymrer seg for sine innsatte foreldre og uroer seg for hvordan de har det i fengselet (Schevik: 2007).

Fengselet kan oppleves som en fremmed verden. En ungdom formulerte seg slik: «*Jeg lurte på så mye, men vet ikke hva jeg skal spørre om.*» Barn bør få konkret informasjon om hvordan det er i fengselet, for eksempel: «Pappa har eget rom med dyne og pute, og får frokost, middag og kvelds. Hvis han blir syk, kan han snakke med lege. På dagen jobber han eller går på skole, og på kvelden kan han se på tv, lese bøker eller trene.» Kjennskap til fengselets system og rutiner kan bidra til å trygge barna på at forelderens har det ok. FFPs hefte *Lisa besøker pappa i fengsel* (2003) er en illustrert fortelling beregnet på barn med foreldre i fengsel, og kan være til hjelp for å snakke med barnet om fengslingen og for å forberede barn før besøk i fengsel.

Kontaktmuligheter i fengsel

Fengselet legger store begrensinger på muligheten for kontakt. Innsatte i fengsler med høyt sikkerhetsnivå har i utgangspunktet rett på én time besøk og tjue minutter telefontid per uke, fordelt på alle de vil ha kontakt med. Familien kan ikke ringe inn i fengselet. Det er mulighet for å søke om utvidet besøks- og ringetid for å holde kontakt med barn, men ofte avslås dette med begrunnelse i manglende kapasitet. Én time besøk i uka utgjør til sammen to døgn og fire timer i løpet av et år.

Noen har enda mindre kontakt, for eksempel på grunn av lange reiseavstander, mens andre igjen har hyppigere kontakt der familien er så heldig å bo nær et fengsel med mer rause besøkstider.

De begrensede kontaktmulighetene hindrer en naturlig spontanitet mellom familiemedlemmene. Den jublende gleden over å ha scoret mål under en viktig

kamp i helga, kan ikke deles med pappa før ved ringetid på torsdag.

Organiseringen av besøket og utformingen av besøksrommene er av stor betydning for kvaliteten på samværet. Hvordan kontrollen av de besøkende gjennomføres er også vesentlig. Etter straffegjennomføringslovens § 31 skal fengselet «*legge forholdene til rette for at besøk av barn kan gjennomføres på en skånsom måte.*» I lovens retningslinjer punkt 3.34 står det: «*Barnebesøk skal gjennomføres i barnevennlige besøksrom eller andre velegnede lokaler, blant annet bør det være tilbud om leker/spill tilpasset ulike alderstrinn.*» Virkeligheten som barn på besøk opplever, er dessverre ofte ikke i tråd med lovens gode intensjoner. Jeg spurte en sjuåring om hvordan det var på besøksrommet, og han forklarte: «*Der er det en sofa, et bord, to stoler, en vask, en tørkerull, og to søppelbøtter. På den ene står det «brukte lakener.»*» I rapporten «Fengslende forhold» ble det dokumentert at besøksforholdene for barn ofte er dårlige og ikke tilfredsstillende kravene i lov- og regelverk. (Egge: 2005). FFP erfarer at mange fengsler stadig ikke følger opp forpliktelsene.

Å møtes utenfor fengselet gir ofte rom for en mer naturlig kontakt. Også i perioden før den innsatte kan få permisjoner, kan han søke om å få delta på skoleavslutninger, bursdager osv., men det kan være vanskelig å få innvilget. I fengsler med lavere sikkerhetsnivå² er det ofte lettere å opprettholde kontakt, med større mulighet for besøk og telefoning og ofte mer barnevennlige omgivelser.

Fanger er fortsatt foreldre

Kan foreldre som har brutt loven og havnet i fengsel, fortsatt være gode foreldre? Jeg har hørt flere, også sosialarbeidere, si at foreldre som har begått kriminalitet, har sviktet og er dårlige foreldre. Det synes jeg er å trekke forhastede konklusjoner. Selvsagt er det belastende for barn at foreldre begår kriminalitet, men foreldre slutter ikke å være betydningsfulle for barna sine selv om de kommer i fengsel. Barn har rett til kontakt med sine foreldre, så sant dette ikke strider mot hensynet til barnets beste (jfr. FNs barnekonvensjon, art. 9). Dette må alltid være utgangspunktet, selv om det selvsagt også er tilfeller der det ikke er til barnets beste å ha kontakt med forelderen. Hva som er til barnets beste, vet man ikke uten først å ha satt seg grundig inn i barnets situasjon og relasjon til forelderen. Foreldres fangestatus kan ikke i seg selv danne grunnlag for å diskvalifisere dem som foreldre.

Mange innsatte sliter med dårlig samvittighet overfor familien (Alnæs: 2006 og Care for the Family:

2003). Det kan være vanskelig å opprettholde foreldrerollen når kontaktmulighetene er begrenset og selvtiliten lav. Noen ønsker ikke besøk av barna sine mens de sitter inne. Andre opprettholder kontakt og viser omsorg blant annet gjennom å sende brev og selvlagde kort hjem til barna. Ved å holde seg oppdatert på barnas venner og aktiviteter, kan foreldrene fortsatt ta del i barnas liv. FFP har utviklet et hefte beregnet på foreldre i fengsel, med tips og råd til hvordan man kan være «forelder på avstand» (FFP: 2008).

Dårligere helse og dårligere råd

Fengsling fører ofte til dårligere helse, økonomi og lavere sosial deltakelse for pårørende. I FFPs undersøkelse «*Helse og livskvalitet blant fangers pårørende*» oppgir omkring 50 % av innsattes pårørende å ha fått dårligere helse etter fengslingen (FFP: 2009). Mange viser tegn på psykiske lidelser som angst og depresjon. For barna betyr dette i mange tilfeller at far er i fengsel, og mor er syk. I undersøkelsen rapporteres det også at 40 % av barna med foreldre i fengsel får helseproblemer. Muskelsmerter, hodepine og ulike psykosomatiske plager er vanlige. Mange sliter med søvn- og konsentrasjonsvansker og er ofte triste og lei seg (FFP: 2009).

FFPs undersøkelse viser at 87 % av ektefeller til innsatte har fått dårligere økonomi som følge av fengslingen (FFP: 2009). I en del tilfeller fører dårligere råd til at familien må flytte, at barna må slutte på SFO og til redusert deltakelse i ferie- og fritidsaktiviteter. Ofte har familiene flere ekstrautgifter knyttet til fengslingen, som reiseutgifter ved besøk, utgifter til barnepass og utgifter til den innsatte. Selv om den gjenværende omsorgspersonen i praksis er alene om alle utgifter, regnes hun ikke som enslig forsørger etter folketrygdloven, og har ikke rett til overgangsstønad og stønad til barnetilsyn. Etter barnetrygdloven likestilles hun imidlertid med andre enslige forsørgere og har rett til én ekstra barnetrygd. Utover dette har innsattes pårørende ingen spesielle økonomiske rettigheter. Det er mulig å søke barnevern eller Nav om økonomisk støtte, men dette er ingen fastsatt rettighet.

Kriminalomsorg i endring

Kriminalomsorgen har de siste årene blitt mer oppmerksom på barn av innsattes situasjon. Det er også bred politisk enighet om at barn med foreldre i fengsel må ivaretas bedre. I den siste stortingsmeldingen om kriminalomsorgen. St.meld.37 (2007-2008), sier regjeringen at den vil jobbe for at det tilrettelegges bedre for kontakt mellom innsatte og pårørende, blant annet

gjennom mer telefontid, bedre besøksordninger og besøksfasiliteter. Flere fengsler skal få besøksleiligheter med mulighet for overnatting, og det er et mål å tilby foreldreveiledning til innsatte i alle fengsler. Fengslene skal også utvikle informasjonsmateriell beregnet på barn, og det anbefales at flere fengsler skal gi tilbud om omvisningsbesøk for barn og mulighet for å se forelderens celle. Regjeringen vil også vurdere tilskuddsordninger for barnefamilier som rammes økonomisk når en forelder sitter i fengsel.

Jeg mener at forslagene i stortingsmeldingen er skritt i riktig retning. Jeg håper forslagene blir fulgt opp med handling og at vi vil se en endring i tankegang og prioriteringer innenfor kriminalomsorgen. Kriminalomsorgen har lite tradisjon for å være opptatt av barns behov. Før den nye straffegjennomføringsloven kom i 2002, stod det faktisk i loven at «*barn mellom 3 og 14 normalt ikke skal ha adgang til anstalten*». Ikke alle fengsler har oppdatert seg etter ny lov. Fengselsansatte er vant til å tenke på sikkerhet og kontroll, men mindre vant med å vurdere hensyn til barn og deres rettigheter. Kriminalomsorgen er imidlertid forpliktet til å følge FN's barnekonvensjon. Artikkel 3 sier at i alle forhold som berører barn, skal det tas hensyn til hva som er barnets beste. Artikkel 9 fastslår barns rett til kontakt med foreldre, og artikkel 12 gir barn rett til å bli hørt. Prinsippene fra barnekonvensjonen er tatt inn i straffegjennomføringsloven (§ 3, 2.ledd) og i lovens forskrifter (§ 1-3), men det gjenstår fortsatt mye før barns rettigheter blir ivaretatt i praksis.

Fellesskap i felles erfaringer

Mens innsatte sitter i fengsel sammen med andre i en likende situasjon, kan pårørende føle seg ensomme med sine erfaringer. FFP startet i 2005 gruppe for barn med foreldre i fengsel. Mor til ett av barna fortalte om hennes sønns entusiastiske reaksjon: «*Har de andre også mamma eller pappa i fengsel? - Mamma, meld meg på den gruppa!*» Tilbakemeldinger fra barn som bruker FFPS tilbud er at det er fint å møte andre barn som skjønner «hvordan det er» og å se at de andre er helt vanlige barn. Det kan bryte ned stigma og følelsen av å være annerledes. I fellesskap med andre opplever de også at egne vanskelige erfaringer kan komme til nytte for andre.

FFP har bistått Barneombudet i å etablere og følge opp en ekspertgruppe av barn med foreldre i fengsel. Barna gir råd til Barneombudet ut fra sine erfaringer. Barna fra ekspertgruppa har også deltatt i en barnehøring der de formidlet sine erfaringer til en representant for FN's komité for barns rettigheter. At

barnas kunnskap blir lyttet til og anerkjent som viktig, er svært betydningsfullt, både for de barna som er med, og for å bidra til bedre vilkår generelt for barn med et familiemedlem i fengsel.

Profesjonelle støttespillere

Ansatte i barnevern- og sosialtjenesten og lærere skal jobbe for å ivareta barns beste, og bør være viktige støttespillere for familier berørt av fengsling. I en dansk undersøkelse om foreldre i fengsel sier de intervjuede innsatte og deres partnere at de har mest bruk for hjelp i forhold til de økonomiske og praktiske problemene som følger av fengslingen (Christensen, 1999: 04). Ved å møte familiens behov på disse områdene, vil man også lettere kunne komme i en posisjon til å snakke med familien om de følelsesmessige problemer knyttet til fengslingen og om barnas behov. Christensen (1999:97) sier at mye tyder på at det ville være en fordel om familiene kunne få en form for «sparringpartner» som de kan drøfte gjennom problemene med. Dette er også min erfaring fra FFP. Vi får tilbakemelding om at det er godt å snakke med noen som har kunnskap om problemstillingene, har tid til å lytte og ikke fordømmer. I dialog med noen de er trygge på kan de prøve ut og vurdere fordeler og ulemper ved ulike handlingsalternativer.

Mangepårørendeavinnsattekvier seg for å ta kontakt med hjelpeapparatet og er redde for å bli fordømt og misforstått. Jeg har hørt flere foreldre uttrykke at de er redde for å ta kontakt med barnevernet. Noen av de som har kontakt, har opplevd å ikke få hjelp. Andre brukere forteller om positive erfaringer med barnevernet og at de gjennom avlastning og andre hjelpetiltak har fått en bedre hverdag.

Ofte vil barnevern eller andre instanser bli bedt om å komme med uttalelser i forbindelse med søknader om utvidet besøk, permisjoner, bruk av besøkshus m.m. Jeg mener det er viktig at fagfolk med barnefaglig kompetanse i slike tilfeller ikke viker unna, for å unngå å «blande seg inn» på andre myndigheters felt eller fordi det er vanskelig å finne tid i en travel hverdag. Sosialarbeidere har et yrkesetisk ansvar for å jobbe for bedre oppvekstvilkår for barn. Ved å stille opp med sin kompetanse i møte med kriminalomsorgen, kan de bidra til at barn blir sett og tatt hensyn til innenfor et system som tradisjonelt har vært lite opptatt av barn.

Barn berørt av fengsling møter mange utfordringer, men kan klare seg godt allikevel. Gjennom økt kunnskap om familiens sammensatte belastninger, kan lærere, sosialarbeidere og andre bedre møte barna og familiens behov og støtte dem til å mestre utfordringene.

Litteratur:

- Alnæs, Øyvind (2005): *Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt? Slik de innsatte opplever det*. Masteravhandling i retts sosiologi. Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Care for the family (2003): *Daddy's working away. A guide to Being a Dad in Prison*. Red: Watson, Sandy og Rice, Sheron i samarbeid med innsatte og familier ved fengselet HMP Wolds
- Christensen, Else (1999): *Forældre i fængsel. En undersøgelse av børns og forældres erfaringer*. København: Socialforskningsinstituttet 99:5
- Egge, Marit (2005): *Fengslende forhold En kartlegging av besøksrom og besøksrutiner barn opplever ved besøk i norske fengsler*. Redd Barna
- Foreningen for Fangers Pårørende (2009): *Utenfor muren. En håndbok for deg som er pårørende*. Red: Hamsund, Hanne og Sandvik, Anne Berit
- Foreningen for Fangers Pårørende (2008): *Er du mamma eller pappa og sitter i fengsel? Et hefte til deg som er forelder på avstand*.
- Foreningen for Fangers Pårørende (2004): *Lisa besøker pappa i fengsel*
- Myrray J, Farrington D, Sekol I, Olsen R (2009): *Effects of Parental Imprisonment on Child Antisocial Behavior and Mental Health: A systematic Review*. Campbell Collaboration
- Schevik, Mette Bøklepp (2007): *Far i fengsel: hva sier barn om sine opplevelser av å ha far i fengsel?* Masteroppgave i sosiologi, NTNU.
- Voksne for barn (2004): *OM nr. 2/04. Barn med foreldre i fengsel*. «Datter av et «avskum»». Intervju ved Ingeborg Vea.

Lovverk: Se lovdatabasen

Annet

Barnehøring 2009.
www.reddbarna.no/default.asp?V_ITEM_ID=23429

Barneombudets ekspertgruppe
www.barneombudet.no/eksperter

Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn
www.kriminalomsorgen.no/stortingsmelding-nr-37.451101-77300.html

(Endnotes)

- 1 Fengsel med høyt sikkerhetsnivå: «Vanlig fengsel» med låste dører og mye kontroll. Tidligere kalt «lukket fengsel»
- 2 Fengsel med lavere sikkerhetsnivå: Fengsel med færre låste dører og mindre kontroll. Tidligere kalt «åpent fengsel»